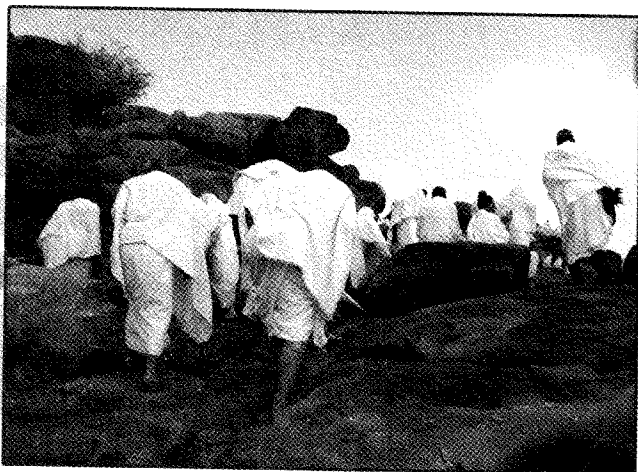

نقد و معرفی کتاب

دو کتاب در باره حجّة الوداع

حسین کمالی

زیارت کعبه از دیر باز در میان مردمان عرب مرسوم بود و آنان از دور و نزدیک بدان سو بار سفر می بستند و در زمانی خاص در مکه حاضر می شدند و در سرزمین های اطراف آن و قوف می کردند.

روایاتی پراکنده، از حجّ پیامبران پیشین در دست است، اما آنچه قرآن و روایات به صراحت بر آن دلالت دارند، این است که زیارت کعبه از زمان حضرت ابراهیم علیه السلام رسمیت یافت و از آن پس، به صورت آیینی مذهبی درآمد که مردم بدان حاضر می شدند. این مراسم عبادی، در طول اعصار و قرون، با فراز و فرودها و رونقها و

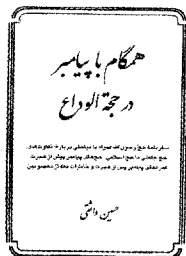
حجة الوداع

کما رواها اهل البيت علیهم السلام
حسین واثقی، مرکز فقهی ائمه
اطهار علیهم السلام چاپ اول، ۱۳۸۳،
عربی، ۶۰۰ صفحه

همگام با پیامبر در حجّة الوداع

حسین واثقی، نشر دانش
حوزه، قم، چاپ اول،
۱۳۸۳، فارسی، ۳۶۰ صفحه.

دادند و همدیگر را به حضور در آن فرا خواندند؛ زیرا پس از سپری کردن فراز و فرودها، گذر از موانع و مشکلات، پشت سر نهادن رنج‌ها و جنگ‌ها، تحمّل قطعی‌ها و گرسنگی‌ها، دیدن تنهایی‌ها و ناامنی‌ها و... اکنون شاهد دوره بلوغ دین و رونق اسلام و گسترش دعوت محمدی و روی آوردن سیل آسای مردم به آیین توحیدی بودند. به همین سبب این سفر را موقعیتی استثنایی و گرانبها تلقی می‌کردند و با شور و شوق فزون از حد، برای حضور در آن کمر همّت بستند. نشاط عمومی، چنان جمعیت انبوهی گرد آورد که تا آن روز نه مکه به خود دیده بود و نه افراد مسلمان در چنان دریای متلاطم انسانی خود را شناور یافته بودند.

حجة الوداع، به واقع اردویی زیارتی، آموزشی و سیاسی بود. وجهه زیارتی آن روشن است و نیاز به بیان ندارد. اما بُعد آموزشی و تعلیمی آن، بدان سبب است که پیامبر در این سفر از هر فرصتی برای تبلیغ دین خدا و آموختن شیوه زندگی انسانی و راه بندگی الهی به مردم بهره برد و امور سرنوشت‌ساز و مهم را بار دیگر به مسلمانان یادآوری کرد و این افزون بر آموزش مناسک حج بود که وجهه نظر آن بزرگوار در

کسادی‌ها پیوسته ادامه یافت تا آن هنگام که اسلام طلوع کرد.

در بیست ساله نخست دعوت اسلامی، حج به همان شیوه پیشین ادامه یافت؛ زیرا زمام کار به دست قریش بود. در سال نهم هجری، که مکه تحت فرمان پیامبر بود، تغییراتی در مقررات حج داده شد، اما حجی که بتوان آن را اسلامی دانست و معیار و قانون برای مسلمانان نسل‌های بعد به حساب آورد، همان است که در سال دهم هجرت با حضور پیامبر گرامی اسلام ﷺ انجام شد؛ زیرا آن حضرت مصمم بود مناسک حج را خالص و ناب به مردم پیام‌مزد و آنچه را که در طول تاریخ، مشرکان بر آن افزوده یا از آن کاسته بودند، هویدا کند.

گرچه هر گوشه حیات پیامبر برای ما دارای ارزش است؛ چرا که او مشعل هدایت و پیشوای راهیان کوی خداست، لیکن یکی از نقاط برجسته و ممتاز دوره پیامبری حضرت محمد ﷺ و افسین سفر حج آن جناب است که دو - سه ماه مانده به پایان عمر خود انجام داد.

شخص پیامبر به آن حج اهمیت بسیار داد و مسلمانان را به حضور در آن تشویق و ترغیب کرد. مسلمانان نیز بدان بهای بسیار

این سفر بود.

آن سفر بُعد سیاسی نیز یافت؛ زیرا بودند کسانی که شکست نهضت نوپای اسلام و بازگشت به آیین جاهلی را آرزو می‌کردند. دشمنان گرچه ضعیف شده بودند اما زمینه فستنه‌ها از میان نرفته بود. در چنین فضای سیاسی، حرکت داوطلبانه و عاشقانه انبوه مسلمانان از مدینه تا مکه و تا مشاعر مقدسه و به عکس، در حقیقت یک نمایش قدرت و شکوه مسلمانان به حساب می‌آمد و به تعبیر امروزی، یک تظاهرات عمومی و یک رژه غیرنظامی تلقی می‌شد که دل نومسلمانان را محکم می‌ساخت و بر یأس منافقان و مشرکان می‌افزود.

اهمیت موضوع سبب شد که نویسنده کتابهای:

«حجّة الوداع کما رواها اهل البیت»

(عربی، در ۶۰۰ صفحه)

و «همگام با پیامبر در حجّة الوداع»

(فارسی، در ۳۶۰ صفحه)

کمر همت ببندد و دو کتاب پیشگفته را در موضوع حجّة الوداع بنگارد.

لازم به گفتن است کتاب نخست که به عربی نگاشته شده، مفصل‌تر و نیز تخصصی‌تر است و مباحثی را در بر دارد که در کتاب

دوم، که به فارسی نوشته شده، نیامده است. بدیهی است، با توجه به اینکه زبان مادری نویسنده فارسی است، در مباحث کتاب، تحلیل‌های مناسب‌تری ارائه کرده و مکان‌ها، زمان‌ها و صحنه‌ها را بهتر توصیف کرده است.

وی کتاب فارسی را به گونه‌ای نگاشته است که هم به کار علاقمندان تاریخ و سیره بیاید و هم عموم مردم بتوانند از آن بهره‌مند شوند.

با توجه به آنکه متن عربی هم از خودش بوده مجبور نبوده آنچه را به عربی نگاشته، لفظ به لفظ به خواننده فارسی منتقل کند، بلکه دستش برای رعایت حال مخاطب و گزینش و افزودن و جابه‌جا کردن مباحث باز بوده، لذا کتاب فارسی را به گونه‌ای ارائه کرده است که هم به کار اهل تاریخ و سیره بیاید و هم عموم مردم بتوانند از آن سود ببرند، به همین منظور تعدادی تصویر و نقشه نیز بر آن افزوده است. پس هر یک ویژگی‌های خاص خود را دارد.

نگاهی بر هر دو کتاب:

در مقدمه هر دو کتاب، از آیین حج، از عهد کهن تا عصر پیامبر، فلسفه و چرایی وجوب حج و اهمیت حجّة الوداع سخن رفته

است. (عربی ۱۶-۵، فارسی ۲۰-۱۳)

در فصل نخست هر دو کتاب، این مباحث آمده است: اعلام عمومی حج در میان مسلمانان، حج آن سال در چه فصلی از سال شمسی بود؟ حاکم موقت مدینه در غیاب پیامبر که بود؟ آیا در آن سال بیماری عمومی در مدینه شیوع داشت؟ (عربی ۲۵-۱۷، فارسی ۲۷-۲۱)

مطالب دومین فصل عبارت اند از: زمان خروج رسول الله از مدینه، تعیین پنج میقات، آیا فقط مسجد شجره میقات است یا تمام منطقه ذوالحلیفه؟ آداب احرام شامل: غسل احرام پیامبر، جامه احرام پیامبر، پیامبر و نظافت مو، احرام بعد از نماز ظهر، لبیک پیامبر، پیامبر چه نوع حج به جا آورد؟ احرام پیامبر با تلبیه و اشعار و تقلید، آموزش احکام احرام به مسلمانان، آیا پیامبر شب را در ذوالحلیفه ماند؟ (عربی ۷۴-۲۵، فارسی ۵۵-۲۵)

در سومین فصل هر دو کتاب آمده است: رسول خدا پیاده به حج رفت، مسلمانان پیاده و سواره به سوی مکه، خط سیر و استراحتگاه‌های بین راه، چند روز پیامبر در راه بود؟ خاطره‌هایی از پیامبر در مسیر مدینه تا مکه. (عربی ۹۵-۵۶، فارسی ۷۴-۵۵)

مباحث پنجمین فصل عبارت‌اند از:
 به سوی عرفات، خطابه مهم پیامبر در
 روز عرفه، مروری دوباره بر موضوعات مهم
 خطبه، دعا‌های رسول خدا در عرفات، پیامبر
 در کجا تلبیه را قطع کرد؟ در حجة الوداع،
 روز عرفه و روز عید مقارن با چه روزی از
 ایام هفته بود؟ کوچ از عرفات به سوی مشعر
 الحرام، ورود به مشعر، ذکر الهی در حج، معنا
 و اهمیت ذکر، آیا خواندن دعای خاصی
 لازم است؟ «ایام معلومات» و «ایام
 معدودات» کدام است؟ به سوی منا، لگه
 رفتن در وادی محسر، منزل کردن در منا، به
 سوی قربانگاه، قربانی‌های رسول خدا و
 امیرالمؤمنین، چرا حاجی موی سر
 می‌تراشد؟ رسول الله موی سرش را تراشید،
 طواف کعبه در روز عید قربان، سخنرانی‌های
 رسول خدا در منا، خطابه معروف پیامبر در
 مسجد خَیْف، سخنرانی پیامبر درباره
 آخرالزمان، روزهای دهم تا سیزدهم در منا،
 از منا به مکه، آیا قسمتی از حجرا سماعیل
 جزء کعبه است؟ خاطرات و سخنانی از پیامبر
 در حجة الوداع. (عربی ۳۱۷-۱۶۹، فارسی
 ۲۳۸-۱۳۹)

در فصل ششم این مباحث به چشم
 می‌خورد: بازگشت به مدینه و حادثه

در چهارمین فصل این مباحث آمده
 است: ورود پیامبر به مکه، ورود پیامبر به
 مسجد الحرام، بوسیدن و لمس حجرالأسود،
 چرا حجرالأسود را دست می‌کشیم؟ پیامبر
 چند بار طواف کعبه کرد؟ آیا پیامبر در احرام
 حجة الوداع شانه راستش را برهنه کرد و در
 طواف هزوله کرد؟ آیا پیامبر سواره طواف
 کرد یا پیاده؟ طواف زنان و مردان در کنار هم،
 نماز طواف پیامبر، مقام ابراهیم چیست؟
 جابه‌جایی مقام ابراهیم، به سوی زمزم، سعی
 صفا و مروه، آیا پیامبر پیاده سعی کرد یا
 سواره؟ ابلاغ حج تمتع روی مروه به مردم،
 شگفتی اصحاب پیامبر از تشریح حج تمتع،
 چرا حج تمتع تشریح شد؟ مخالفت خلیفه
 دوم با حج تمتع، مخالفت بزرگان اصحاب با
 خلیفه، رسول الله و پوشش کعبه، پوشش کعبه
 در دوره خلافت امیرالمؤمنین، توصیه پیامبر
 به احترام زائران، اطعام حجّاج، حضور زنان
 در حجة الوداع، حضور کودکان در
 حجة الوداع، پیوستن امیرالمؤمنین در مکه به
 رسول خدا، آیا رسول خدا در حجة الوداع به
 کعبه داخل شد؟ آیا همسران پیامبر داخل
 کعبه رفتند؟ محل اقامت رسول خدا در مکه،
 خطابه روز هفتم. (عربی ۱۶۸-۹۶، فارسی
 ۱۳۸-۷۵)

پیوست سوم: به عمره‌های پیامبر پس از هجرت اختصاص یافته است.
(فارسی ۲۹۹-۲۸۵)

پیوست چهارم: دارای ۶۳ خاطره و دعا از معصومین در مکه است. (فارسی ۳۴۴-۲۹۹)

اما پیوست‌های کتاب عربی بیشتر و به ترتیب زیر است:

پیوست نخست: بررسی سند دو روایت بلند جابر انصاری و حضرت امام صادق علیه السلام که سفرنامه فشرده حج پیامبر است و سپس مقایسه متن آن دو. (عربی ۳۷۲-۳۴۳)

دومین پیوست: تفاوت‌های دهگانه حج جاهلی با حج اسلامی است که شرح آن گذشت. در بحث تلبیه مشرکان، ۲۴ نوع لَبَّیک از ۲۴ قبیله ذکر شده که هر قبیله‌ای به هنگام احرام، لَبَّیک ویژه خود را می‌گفت. (عربی ۴۳۰-۳۷۳)

سومین پیوست: مطالبی از حج‌های پیامبر پیش از هجرت را در بر دارد. (عربی ۴۳۶-۴۳۱)

چهارمین پیوست، سه عمره حدیبیه، عمره القضاء، و عمره پس از جنگ حنین است. (عربی ۴۶۲-۴۳۷)

پنجمین پیوست: به خاطرات معصومین

غدیرخم، خطبه پیامبر در غدیرخم، اکمال دین، آیا توطئه کشتن رسول خدا در حجة الوداع بوده است؟ کاروان به مدینه نزدیک می‌شود، سفر رسول خدا چند روز به درازا کشید؟ عدد حجّاج در حجة الوداع. (عربی ۳۴۲-۳۱۸، فارسی ۲۶۰-۲۳۹)

هر دو کتاب دارای پیوست‌هایی است: در کتاب فارسی چهار پیوست آمده است؛ به این ترتیب:

پیوست اول: ده تفاوت حج جاهلی با حج اسلامی به این شرح: ۱. طواف برهنگان ۲. لبّیک مشرکان ۳. نرفتن قریش به عرفات ۴. کوچ از عرفات پیش از غروب ۵. کوچ از مشعر پس از بر آمدن آفتاب ۶. یاد افتخارات نیاکان ۷. ممنوعیت عمره در موسم حج ۸. حرمت ورود مُحْرِم به خانه از در ۹. پیمودن سریع فاصله عرفات تا مشعر ۱۰. جا به جا کردن ماه‌های حرام.

در پایان این پیوست درباره دو موضوع توضیح داده شده است: الف: جایز بودن خرید و فروش در موسم حج ب: سعی میان صفا و مروه از شعائر الهی است نه از سنن جاهلی. (فارسی ۲۷۹-۲۶۴)

پیوست دوم: به حج‌های پیامبر پیش از هجرت پرداخته است. (فارسی ۲۸۴-۲۸۱)

هشتمین پیوست: مقاله‌ای است دربارهٔ مزرعهٔ عَرِیض که تفریحگاه امام باقر و امام صادق و امام کاظم و امام رضا علیهم‌السلام بوده و کوچکترین فرزند امام ششم، به نام علی بن جعفر آنجا زندگی می‌کرده و در همان جا دفن شده است. (عربی ۵۶۸-۵۴۹)

بخش پایانی هر دو کتاب، صدها مصدر و منبع مؤلف را فهرست کرده است.

و دعاهای آن بزرگواران در مکه اختصاص یافته است. (عربی ۵۲۸-۴۶۳)

ششمین پیوست: چهار دستورالعمل از آیت‌الله حسن زادهٔ آملی است. (عربی ۵۳۱-۵۲۹)

هفتمین پیوست: (کتاب عربی)، اجزائی از طرح بزرگ (شیعیان و تشیع و حرمین شریفین) را آورده است. (عربی ۵۴۷-۵۳۳)